

Sociološki aspekt zajedničkih inicijativa ruralnih zajednica u kontekstu geoparkova

Admir Muratović¹

¹ Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija

Sažetak: Ruralne zajednice često koriste zajedničke inicijative kao ključni instrument za održivi razvoj i unapređenje obrazovnih kapaciteta u svom okruženju. Ovaj teorijski rad analizira sociološke aspekte takvih inicijativa unutar konteksta geoparkova, sagledavajući kako zajednički projekti doprinose jačanju društvenog kapitala, socijalne kohezije i lokalnog identiteta. Polazeći od teorija društvenog kapitala i sociologije zajednice rad istražuje motivaciju i učinke participacije lokalnog stanovništva, naglašavajući pedagoški i edukativni potencijal ovakvih aktivnosti. Poseban fokus stavljen je na integraciju obrazovanja, kulturnih i prirodnih resursa, gdje geoparkovi služe kao dinamični okvir za iskustveno učenje i razvoj ekološke i društvene svijesti. Zaključuje se da zajedničke inicijative ruralnih zajednica ne samo da doprinose održivom razvoju, već i oblikuju modele participativnog učenja i društvene odgovornosti unutar geoparkova.

Ključne riječi: ruralni razvoj, zajedničke inicijative, društveni kapital, obrazovanje, geopark.

Sociological aspect of joint initiatives of rural communities in the context of geoparks

Abstract: Rural communities often use joint initiatives as a key instrument for sustainable development and improvement of educational capacities in their environment. This theoretical paper analyzes the sociological aspects of such initiatives within the context of geoparks, looking at how joint projects contribute to the strengthening of social capital, social cohesion and local identity. Starting from the theories of social capital and community sociology, the paper investigates the motivation and effects of the participation of the local population, emphasizing the pedagogical and educational potential of such activities. Special focus is placed on the integration of education, cultural and natural resources, where geoparks serve as a dynamic framework for experiential learning and the development of environmental and social awareness. It is concluded that joint initiatives of rural communities not only contribute to sustainable development, but also shape models of participatory learning and social responsibility within geoparks.

Keywords: rural development, joint initiatives, social capital, education, geopark.

Rad se licencira pod CC BY-NC 4.0 licencom, a autori zadržavaju autorska prava nad svojim radom. Korisnicima je dopušteno kopirati, distribuirati, mijenjati, preoblikovati i prerađivati materijal uz obvezu pravilnog citiranja izvornika.

UVOD

Savremeni procesi društvenih promjena, globalizacije i ubrzane urbanizacije u današnjem vremenu snažno pogađaju ruralne sredine, dovodeći u pitanje njihovu demografsku stabilnost, ekonomsko- privrednu održivost, socijalnu koheziju i obrazovne kapacitete. Depopulacija, starenje stanovništva, iseljavanje mladih ka urbanim centrima, kao i odlazak porodica izvan svoje zemlje, ograničen pristup obrazovnim, kulturnim i infrastrukturnim resursima, postaju trajne odlike ali i ograničavanja brojnih ruralnih zajednica. Ovi procesi ne utiču samo na materijalne uslove života, već i na slabljenje tradicionalnih oblika društvene aktivnosti i povezanosti, uzajamne podrške i kolektivnog djelovanja, koji su istorijski predstavljali temelj ruralnog načina života.

U takvom kontekstu, zajedničke inicijative lokalnog stanovništva, poput volonterskih akcija, obrazovnih projekata, radionica, druženja, kulturnih manifestacija, ekoloških aktivnosti i različitih oblika građanskog udruživanja, pojavljuju se kao ključni mehanizmi očuvanja društvenog tkiva i podsticanja održivog razvoja kod ljudi iz ruralnih sredina. One omogućavaju zajednicama da, uprkos strukturnim ograničenjima, aktivno oblikuju sopstveni razvoj, jačaju unutrašnje veze i afirmišu lokalne resurse. Ove inicijative nisu samo pragmatični odgovori na konkretne probleme, već i nosioci simboličkih vrijednosti i značenja, jer doprinose obnovi osjećaja pripadnosti, solidarnosti i zajedničkog razvoja identiteta.

U sociološkoj literaturi, ovakvi oblici kolektivnog djelovanja najčešće se tumače kroz koncept društvenog kapitala, koji obuhvata mreže društvenih odnosa, norme uzajamnosti i povjerenje među članovima zajednice (Putnam, 2000). Društveni kapital predstavlja resurs koji omogućava pojedincima ali i društvenoj zajednici da djeluju zajednički u cilju zajedničkog interesa- rješavanja problema i unapređenja kvaliteta života. U ruralnim sredinama, gdje su formalne institucije često slabije razvijene ili teško dostupne, neformalni oblici saradnje imaju naročito važnu ulogu u očuvanju socijalne kohezije i funkcionalnosti zajednice. Kroz zajedničke inicijative jačaju se horizontalne veze među svim članovima zajednice, razvija se kultura participacije i stvara prostor za međugeneracijsko učenje i prenos vrijednosti, koje su vrlo važne kako kod starijih generacija tako i kod generacija koje tek trebaju da se afirmišu.

Geoparkovi, kao prostori koji integrišu prirodno naslijeđe, kulturne vrijednosti i obrazovne aktivnosti, pružaju specifičan i potencijalno snažan okvir za razvoj takvih inicijativa. Kao dio UNESCO-ve Globalne mreže geoparkova, oni se ne shvataju isključivo kao zaštićena područja, već kao teritorije koje aktivno uključuju lokalno stanovništvo u procese očuvanja, interpretacije i održivog korišćenja prirodnih i kulturnih resursa (UNESCO, 2015). U tom smislu, geoparkovi postaju dinamični društveno-obrazovni prostori u kojima se povezuju lokalna zajednica, obrazovne, javne, vjerske i druge institucije i posjetioci, stvarajući uslove za razvoj iskustvenog učenja, ekološke pismenosti i društvene odgovornosti kako na pojedinačnom nivou tako i na nivou društva.

Polazeći od teorija društvenog kapitala i sociologije zajednice, ovaj rad analizira sociološke i pedagoške aspekte zajedničkih inicijativa u ruralnim sredinama unutar

konteksta geoparkova. Posebna pažnja posvećena je motivaciji lokalnog stanovništva za učešće u zajedničkim projektima, kao i efektima koje takve aktivnosti imaju na jačanje socijalne kohezije, izgradnju lokalnog identiteta i razvoj obrazovnih kapaciteta zajednice. Cilj rada je da se pokaže na koji način ovi oblici kolektivnog djelovanja doprinose ne samo održivom razvoju ruralnih sredina, afirmaciji pojedinaca u različite vidove aktivnosti i djelatnosti već i oblikovanju participativnih modela učenja, u kojima se znanje razvija kroz iskustvo, saradnju i aktivno uključivanje svih aktera u život zajednice.

GEOPARKOVI

Geoparkovi predstavljaju teritorije sa značajnim geološkim, prirodnim i kulturnim naslijeđem, koje se koriste kao okvir za očuvanje i edukaciju, ali i za održivi razvoj lokalnih zajednica. Prema UNESCO-u (2015), geoparkovi nisu samo zaštićena područja, već dinamični društveno-obrazovni prostori koji integrišu prirodno i kulturno nasleđe sa obrazovnim, turističkim i ekonomskim aktivnostima lokalnih zajednica.

Primarni ciljevi geoparkova uključuju:

1. Očuvanje geološkog i kulturnog naslijeđa, uključujući lokalne običaje i tradicionalne zanate;
2. Obrazovanje i promociju nauke, kroz radionice, vodiče, tematske aktivnosti i edukativne materijale za posetioce;
3. Održivi razvoj zajednice, uključujući ekonomske aktivnosti vezane za turizam, zanatstvo i lokalne proizvode;
4. Podsticanje socijalne participacije i društvenog kapitala, jer lokalne zajednice učestvuju u planiranju i sprovođenju aktivnosti unutar geoparka (Boon & Plastow, 2016).

Upravljanje geoparkom zahtijeva koordinaciju između lokalnih vlasti, obrazovnih i javnih institucija, turističkih organizacija i članova zajednice. Participativni pristup omogućava da inicijative koje se realizuju u geoparku budu usmerene ka stvarnim potrebama zajednice, a istovremeno doprinosi očuvanju prirodnog i kulturnog nasleđa (Berkes, 2007; Reed, 2008).

Značaj geoparkova leži i u tome što oni predstavljaju platformu za međugeneracijsko učenje i transfer znanja, gde stariji članovi zajednice prenose iskustva o lokalnoj prirodi, geološkim pojavama i kulturnim tradicijama na mlađe generacije, dok mladi doprinose inovativnim pristupima promociji i dokumentovanju aktivnosti (UNESCO, 2024; Brilha, 2016). Studija slučaja u Kinabalu UNESCO Global Geopark u Maleziji pokazuje da lokalno stanovništvo prepoznaje koristi geoparka u poboljšanju privrednih mogućnosti, jačanju socijalne kohezije i očuvanju životne sredine (Awing Louis i sar., 2025). Na taj način, ova studija daje vrlo pragmatične smjernice gdje geoparkovi mogu da predstave dobru osnovu za razvoj privrede, zaštiti i očuvanju prirode i okruženja.

Pored toga, geoedukativne strategije koje integrišu formalno i neformalno učenje omogućavaju zajednicama ali i pojedincima da aktivno učestvuju u očuvanju prirodnog i

kulturnog naslijeđa, razvijaju vještine organizacije i timskog rada, i povećavaju društveni kapital (Smith i sar., 2024). Na ovaj način, geoparkovi funkcioniraju kao most između očuvanja naslijeđa, edukacije i participativnog razvoja ruralnih zajednica, što ih čini idealnim okvirom za zajedničke inicijative i razvoj lokalnog društvenog kapitala.

ZAJEDNIČKE INICIJATIVE U RURALNIM ZAJEDNICAMA

Zajedničke inicijative u ruralnim zajednicama obuhvataju različite oblike kolektivnog djelovanja lokalnog stanovništva usmjerenog ka rješavanju zajedničkih problema ali i unapređenju kvaliteta života. One se mogu ispoljavati kroz volonterske akcije, udruženja građana, obrazovne i kulturne projekte, ekološke aktivnosti, kao i kroz neformalne oblike saradnje među svim članovima zajednice. Njihova suština ne ogleda se isključivo u konkretnim rezultatima, već i u samom procesu zajedničkog djelovanja, koji jača međusobno povjerenje, osjećaj pripadnosti i spremnost na dalju saradnju (Pretty, 2003). Dakle, vrlo je važno da svaki pojedinac bude aktivno uključen u različite djelatnosti i aktivnosti i na taj način postaje koristan član društvene zajednice.

U ruralnim sredinama, gdje su institucionalni i materijalni resursi često ograničeni ali i nedostupni ove inicijative imaju naročitu vrijednost. One predstavljaju mehanizam samoodržanja zajednice, jer omogućavaju lokalnom stanovništvu da aktivno učestvuje u oblikovanju i modifikaciji sopstvenog okruženja, umjesto da ostane pasivni korisnik spolja nametnutih rešenja. Prema Flori i Flori (2013), održivost ruralnih zajednica u velikoj mjeri zavisi od njihove sposobnosti da mobilizuju lokalne resurse i izgrade mreže saradnje koje povezuju pojedince, porodice i institucije.

Zajedničke inicijative neposredno su povezane sa razvojem društvenog kapitala. U procesu zajedničkih aktivnosti učvršćuju se postojeće društvene veze i stvaraju nove različite mreže djelovanja i saradnje, čime se povećava kapacitet zajednice za kolektivno delovanje (Putnam, 2000). Pretty (2003) ističe da zajednice sa razvijenim društvenim kapitalom pokazuju veću otpornost na ekonomske i socijalne krize, kao i veću spremnost za uključivanje u održive razvojne projekte. U tom smislu, zajedničke inicijative ne treba posmatrati isključivo kao praktične odgovore na lokalne potrebe, već i kao potrebu i socijalni i obrazovni prostor u kojem se uče obrasci saradnje, zajedničkog djelovanja, odgovornosti i solidarnosti.

Posebna vrijednost ovih inicijativa ogleda se u njihovoj obrazovnoj dimenziji. Kroz učešće u zajedničkim aktivnostima, članovi zajednice, uključujući djecu i mlade, stiču iskustvena znanja, razvijaju socijalne vještine, umijeća i usvajaju norme građanskog ponašanja. Wenger (1998) ovakav proces opisuje kao učenje kroz praksu u okviru „zajednica učenja“, gde se znanje ne prenosi formalno, već se gradi kroz zajedničko delovanje. U ruralnom kontekstu, ove inicijative postaju ključni prostor neformalnog i cjeloživotnog obrazovanja, koje je vrlo potrebno, čime se dodatno naglašava njihov razvojni i pedagoški potencijal.

Zajedničke inicijative u ruralnim zajednicama obuhvataju niz konkretnih aktivnosti koje nastaju iz životno-stvarnih potreba lokalnog stanovništva i oslanjaju se na dostupne

prirodne, kulturne i ljudske resurse. One najčešće poprimaju oblik kolektivnih akcija koje povezuju različite generacije i društvene grupe oko zajedničkog cilja – unapređenja životnog okruženja i očuvanja vlastitog ali i lokalnog identiteta.

U praksi, ove inicijative mogu uključivati organizovanje ekoloških akcija, kao što su uređenje seoskih puteva, čišćenje izvorišta, rijeka i šumskih staza, sadnja autohtonih biljnih vrsta ili obnova zapuštenih javnih prostora koji su od velikog značaja. Boon i Plastow (2016) dodatno ističu da zajednice koje organizuju ovakve projekte stiču veće kapacitete za kolektivno delovanje, razvijaju međugeneracijske mreže saradnje i podstiču participaciju građana u lokalnom razvoju. U okviru geoparkova, takve aktivnosti često imaju dodatnu obrazovnu dimenziju: lokalni stanovnici, u saradnji sa stručnjacima i nastavnicima, učestvuju u mapiranju geoloških i prirodnih lokaliteta, postavljanju informativnih tabli, obeležavanju tematskih staza i pripremi sadržaja za posetioce. Na taj način, zajednica ne postaje samo korisnik prostora, već i njegov aktivni tumač i čuvar, jer je u pitanju prostor i sredina koju oni jako dobro poznaju.

Drugu važnu grupu aktivnosti čine obrazovno-kulturni projekti, poput organizovanja radionica za djecu i mlade, tematskih dana posvećenih prirodnom naslijeđu, lokalnim običajima ili tradicionalnim zanatima. Stariji članovi zajednice u tim procesima često preuzimaju ulogu prenosilaca znanja, iskustava, predstavljajući tradicionalne vrijednosti i vještine, narative, dok mlađe generacije učestvuju u njihovoj savremenoj interpretaciji kroz kreativne radionice, školske projekte ili digitalne prezentacije.

Pored obrazovno-kulturnih aktivnosti, značajnu ulogu u jačanju zajedničkih inicijativa u ruralnim sredinama često imaju i vjerske institucije, koje predstavljaju važne centre društvenog života i okupljanja zajednice. Džamije, crkve i drugi vjerski objekti često funkcionišu kao prostori u kojima se organizuju humanitarne akcije, radionice, edukativni programi i javni događaji, čime doprinose jačanju socijalne kohezije i međugeneracijske saradnje. Vjerske institucije mogu da podstiču volonterske aktivnosti, uključujući brigu o starijim članovima zajednice, uređenje zajedničkih prostora ili organizovanje akcija za očuvanje prirodnog i kulturnog nasleđa.

Ove institucije takođe igraju ulogu u prenosu vrijednosti i normi zajednice, promovišući solidarnost, empatiju, uzajamnu pomoć i odgovornost prema sebi, drugim ljudima i zajedničkom okruženju. U okviru geoparkova, vjerske zajednice mogu doprineti edukativnim programima tako što učestvuju u interpretaciji lokalnih običaja, priča i vjerovanja koja su dio kulturnog pejzaža, čime se obogaćuje iskustveno učenje i doprinosi očuvanju identiteta zajednice i svakog pojedinca. U kombinaciji sa drugim inicijativama, aktivnosti vjerskih institucija doprinose razvoju participativnih modela učenja i jačanju društvenog kapitala, čime se podstiče održiv razvoj ruralnih zajednica.

Zajedničke inicijative mogu obuhvatati i razvoj lokalnog turizma, kroz formiranje seoskih domaćinstava otvorenih za posetioce, pripremu lokalnih proizvoda, vođenje tematskih aktivnosti ili organizovanje manifestacija posvećenih prirodi i kulturi područja. Na taj način se utiče i na oživljavanje tradicionalnih vrijednosti, predstavljanje tradicionalnih jela, kulture jednog društva. U okviru geoparkova, ove aktivnosti povezuju

ekonomske, obrazovne i kulturne ciljeve: lokalno stanovništvo stiče nove vještine, razvija preduzetničke kapacitete i istovremeno učestvuje u promociji i očuvanju svog prostora.

Sušтина ovih inicijativa nije samo u njihovom ishodu, već u samom procesu zajedničkog djelovanja. Kroz planiranje, dogovaranje i realizaciju aktivnosti, članovi zajednice uče kako da sarađuju, preuzimaju odgovornost i zajednički rješavaju probleme. Time se razvijaju obrasci participacije, jača društveni kapital i stvara obrazovni prostor u kojem se znanje gradi kroz iskustvo, praksu i međusobnu interakciju. Upravo u tom spoju praktičnog djelovanja, učenja i zajedništva ogleda se njihova posebna vrijednost za održivi razvoj ruralnih zajednica u okviru geoparkova.

EKOLOŠKE INICIJATIVE

Ekološke aktivnosti u okviru zajedničkih inicijativa u ruralnim zajednicama imaju višestruki značaj, ne samo u očuvanju prirodnog okruženja, već i u obrazovnom i socijalnom razvoju zajednice. Učešće u ovakvim projektima omogućava članovima zajednice da stiču praktična znanja o ekosistemima, održivom korišćenju resursa i zaštiti biodiverziteta, a time se podstiče i razvoj ekološke svesti (Dietz, Stern, & Guagnano, 1998; Reed, 2008). Na taj način se već od najranijeg uzrasta razvija svijest o svom okruženju, kroz praktična iskustva i životne situacije. Zajednice koje kolektivno rade na projektima očuvanja prirode jačaju svoje kapacitete za upravljanje resursima kroz zajedničku akciju, što je efikasna strategija u kontekstu održivog razvoja (Berkess, 2007; Bäckstrand & Kronsell, 2015).

Osim ekološke dimenzije, ove aktivnosti imaju značajan pedagoški efekat. Učešće u kolektivnom radu podstiče timsku saradnju, razvija vještine planiranja, realizacije i organizacije, jača komunikacijske sposobnosti i sposobnost rješavanja problema u realnom okruženju. Takvo iskustveno učenje u skladu je sa konceptom „learning by doing“, gde se znanje gradi kroz aktivnu participaciju i praksu unutar stvarnog konteksta (Pretty & Smith, 2004).

Sa sociološke tačke gledišta, ekološke inicijative doprinose jačanju društvenog kapitala. Kroz zajednički rad, učesnici razvijaju mreže poverenja i uzajamne podrške, što omogućava lakšu mobilizaciju zajednice za buduće projekte i jača osjećaj pripadnosti zajednici (Reed, 2008). Boon i Plastow (2016) ističu da ovakve inicijative ne samo da unapređuju lokalno okruženje, već i podstiču međugeneracijsko učenje i participaciju u održivom razvoju.

Dodatno, ekološke aktivnosti mogu biti integrisane sa obrazovno-kulturnim programima geoparkova. Učesnici mogu učestvovati u mapiranju staza, identifikaciji biljnog i životinjskog sveta, čime se stvara dinamičan obrazovni prostor koji povezuje praktična ekološka znanja, lokalnu tradiciju i zajednički rad na očuvanju prirodnog naslijeđa (UNESCO, 2015; Bäckstrand & Kronsell, 2015).

ZAKLJUČAK

Zajedničke inicijative ruralnih zajednica u kontekstu geoparkova pokazuju značajan potencijal za povezivanje različitih društvenih zajednica. Geoparkovi predstavljaju prostore očuvanja prirodne i kulturne baštine, ali i vrlo dobru osnovu za uključivanje i djelovanje lokalne zajednice kroz javne i obrazovne institucije. Uloga vjerskih zajednica, u kombinaciji sa ekološkim i kulturnim aktivnostima, doprinosi jačanju osjećaja pripadnosti i zajedništva, međugeneracijske saradnje i odgovornosti prema životnoj sredini. Veza između formalnih institucija, različitih organizacija i vjerskih zajednica omogućava uspješnu realizaciju održivih projekata, jačanje socijalne kohezije i razvoj vlastitog i lokalnog identiteta. Ovakav integrisani pristup potvrđuje da geoparkovi mogu biti pokretači društvene transformacije u ruralnim sredinama, gde ekološke, obrazovne, javne i vjerske vrijednosti zajednice djeluju kao komplementarni faktori u održivom razvoju.

LITERATURA

- Awing Louis, A., Talib, H., Chan, J. K. L., & Kamlun, K. U. (2025). Benefits of geopark from the perspective of local communities: A case study of Kinabalu UNESCO Global Geopark, Malaysia. *International Journal of Geoheritage and Parks*, 13(4), 534–546. <https://doi.org/10.1016/j.ijgeop.2025.10.001>
- Bäckstrand, K., & Kronsell, A. (2015). The politics of transnational climate governance: Public-private partnerships and multilevel legitimacy. *Environmental Politics*, 24(1), 1–21. <https://doi.org/10.1080/09644016.2014.986179>
- Boon, T., & Plastow, N. (2016). Community-led initiatives for sustainable rural development: Lessons from Europe. *Journal of Rural Studies*, 44, 123–133. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2015.12.003>
- Brilha, J. (2016). Geoheritage concepts and methods (context of geoparks). *Geoheritage*, 8(2), 119–134. <https://doi.org/10.1007/s12371-015-0161-7>
- Dietz, T., Stern, P. C., & Guagnano, G. A. (1998). Social structural and social psychological bases of environmental concern. *Environment and Behavior*, 30(4), 450–471. <https://doi.org/10.1177/001391659803000402>
- Flora, C. B., & Flora, J. L. (2013). *Rural communities: Legacy and change (4th ed.)*. Westview Press.
- International Geoscience and Geoparks Programme (IGGP). (n.d.). What is a UNESCO Global Geopark? UNESCO Global Geoparks, <https://en.unesco.org/global-geoparks>, pristupljeno 2.11.2025.
- Lee, Y. J., & Jayakumar, R. (2021). Economic impact of UNESCO Global Geoparks on local communities: Comparative analysis of three UNESCO Global Geoparks in Asia. *International Journal of Geoheritage and Parks*. <https://doi.org/10.1016/j.ijgeop.2021.02.002>
- Pretty, J. (2003). Social capital and the collective management of resources. *Science*, 302(5652), 1912–1914. <https://doi.org/10.1126/science.1090847>
- Pretty, J. N., & Smith, D. (2004). Social capital in biodiversity conservation and management. *Conservation Biology*, 18(3), 631–638. <https://doi.org/10.1111/j.1523-1739.2004.00126.x>
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Reed, M. S. (2008). Stakeholder participation for environmental management: A literature review. *Biological Conservation*, 141(10), 2417–2431. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2008.07.014>

- UNESCO. (2015). *UNESCO Global Geoparks: Celebrating Earth heritage, sustaining local communities*. UNESCO Publishing. <https://www.unesco.org/en/igpp/geoparks/about>
- UNESCO. (2015). *UNESCO Global Geoparks: Operational Guidelines and Statutes of the International Geoscience and Geoparks Programme (IGGP)*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://www.unesco.org/en/igpp/geoparks/about>
- Wenger, E. (1998). *Communities of practice: Learning, meaning, and identity*. Cambridge University Press.